

GÖRÖGKATOLIKUS SZEMLELET

⊕ HIT ⊕ LÉLEK ⊕ ÉRTÉK A GÖRÖGKATOLIKUS SZEMLE MAGAZINJA

GÖRÖGKATOLIKUS
SZEMLELET
SZERKESZTŐSÉGE
V. ÉVFOLYAM 3. szám
2018. ŐSZ

Ára: 600 Ft

nka

KÉSZÜLT A
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL

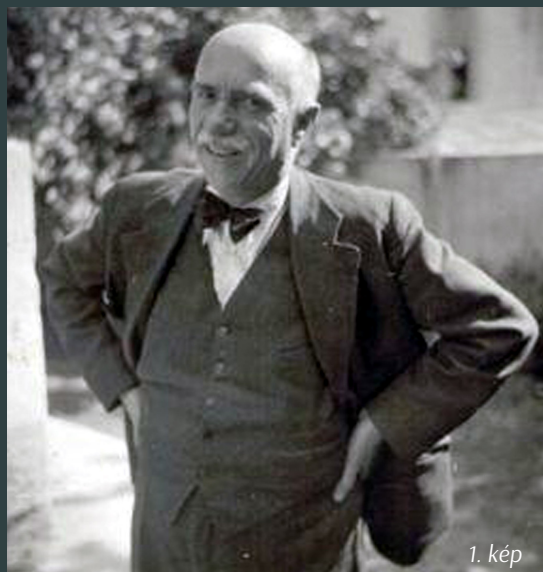

TERDIK SZILVESZTER

MTA-SZAGkHF Lendület Görögkatolikus
Örökség kutatócsoport

BOKSAY JÓZSEF

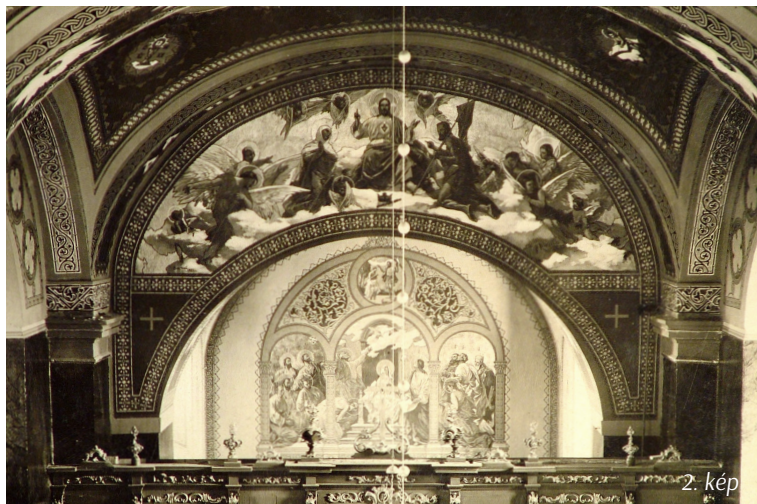
festőművész (1891–1975)

1. kép

BOKSAY JÓZSEF (1. kép) neve leginkább a máriapócsi kegytemplom történetét ismerők számára csenghet ismerősen, hiszen jelentős feladatokat kapott a kegytemplom második világháború alatt zajló felújításában. Gazdag életművében valóban jelentős szerepet játszottak az egyházi megbízások, most ezekből villantunk fel néhányat, amelyek segítségével a pócsi művét is jobban megérthetjük.

Boksay ősi görögkatolikus papcsaládban született a máramarosi Gyertyánligeten (Кобилецька Поляна) 1891. október 2-án. Művészeti tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán 1910–14 között végezte, mestere a Székely- és Munkácsy-tanítvány Révész Imre (1859–1945) volt. Az első világháborúban besorozták, orosz fogságba esett. 1920 után a Csehszlovákiához került szülőföldjén maradt, Ungváron rajzot tanított, 1927-ben Erdélyi Bélaival (1891–1955) művészeti szabadiskolát alapított. A régió szovjet megszállása után sem szakadt el a képzőművészettől, Lembergben, Ungváron tanított, műveit a Szovjetunió múzeumaiban is kiállították, többet meg is vásároltak az állami gyűjtemények. Ungváron hunyt el 1975. október 19-én.

2. kép

A két világháború közötti időszakban számos megbízást kapott a munkácsi görögkatolikus egyházmegyében. Műveinek egy része az egyház 1949-es likvidálása után megsemmisült, de több jelentős emlék fenn is maradt. Egyházi megrendeléseinek jelentős hányada a baziliták mecenatúrájához kapcsolódik. Az 1930-as években a kisbereznai bazilita monostortemplom falképeit festette meg. A szentély végfalára és a diadalívbe készült kompozíciókról maradtak fenn fényképfelvételek: előbbi a templom címünnepét, a Szentlélek leszállását, fölötte egy medalionban Jézus megkeresztelkedését ábrázolta (2. kép, Nagy Szent Bazil Rend Gyűjteménye, Máriapócs, Legeza László reprodukciója). A templomot a szovjet időkben tornateremmé alakították, ami a képek pusztulásához vezetett.

Hasonló stílusban festette ki az ungvári székesegyház északi oratóriumában található püspöki kápolnát is. A historizáló, szecessziós jellegű ornamensek (3. kép) közé az egyházmegye korai fatemplomainak látképeit is elhelyezte, a nagyobb képművekbe evangéliumi jeleneteket (kulcsok átadása), illetve szentek életéből vett epizódokat festett: Szent Miklós püspök és a szegények (4. kép), Aranyszájú Szent János liturgiát végez. Kárpátalja visszacsatolása után a magyar állam jelentős összeggel járult hozzá az ungvári székesegyház felújításához 1939-ben. Ekkor nyerte el Boksay a hajó boltozati képeinek megfestésére szóló megbízást. A dongaboltozaton téglalap alakú mezőben a templom címünnepét, a Szent Kereszt feltalálását ábrázoló nagyszabású kompozíciót, körülötte kisebb medalionokban pedig egyháztitkok mellképeit helyezte el (5. kép). A kisbereznai és az ungvári kápolna falképein használt ornamentika, a kompozíciók keretei a 19. századi historizmus monumentális falképfestészetében gyökereznek (például Pécs, székesegyház, Lotz Károly és Székely Bertalan falképei), ugyanakkor a figurák, a kompozíciók saját kora haladónak számító festészeti irányzatainak hatását mutatják. A székesegyház falképein igyekezett a templom barokk jellegéhez alkalmazkodni, ami a máriapócsi munkáját is jellemezte.

4. kép

3. kép

A sikeres bazilita és székesegyházi megbízások után Dudás Bertalan bazilita tartományfőnök 1943-ban a máriapócsi kegytemplom falképeinek rekonstrukciójára kérte fel Boksayt: a figurális részek tervezését, kivitelezését ő, a díszítőfestést a szintén ungvári Szarnovszky Sámuel templomfestő kapta meg. Árajánlatuk a rendi levéltárban fenn is maradt, Boksayét most közlöm:

„Főtisztelendő Szt. Bazil-rend házfőnökségének. / Árajánlat a Szt. Bazil-rend máriapócsi templomának kifestésére Boksay József rajztanár ungvári lakos részéről 1943. július hó 9-én. / A végzendő munka a kegytemplomnál két részre osztható:

- A/ Figurális, vagyis a régi képeknek /angyalkáknak stb./ restaurálása.
 B/ Új képek készítése.
- 1/ Az ikonosztáz fölött „Mária mennybemenetele” a meglévő festett architektúrának felhasználásával.
 - 2/ A festett kupola-kép kiegészítéseképpen két angyal festendő az Oltáriszentség imádása szerepében, valamint a kupola boltcikkelyeibe négy evangélista képe készítenő elülő helyzetben.
 - 3/ A kórus előtti téren a toronykép helyett Szt. Bazil apoteózis készítenő el.
 - 4/ Az oldal kápolna terében a két mellékoltár feletti mezőkben Nagy Szt. Bazil – miséje és Csodálatos gyógyulás a kegykép előtt. A frizek alatti sávban füzéretet tartó angyalkák vagy hatszárnyú cherubok arany illetve metál alapon lesznek kivitelezve.
 - 5/ A kórus feletti körmezőben Szt. Mihály arkangyal a templom véd-szentje festendő abban a pozícióban, amint a kegytemplomot védelmezi.
 - 6/ A főoltár mennyezetén a négy ablakközben négy egyházatya festendő ülőhelyzetben, görög püspöki ornátusban.

A kivitelezés a mai viszonyokban beszerezhető legjobb festékanyagokból, kazein temperával készülnek. Irányítom és vezetem egyidejűleg a dekoratív munkát, amelyet Szarnovszky Sámuel templomfestő végez. / A munkák elvégzésének határideje 1943. október 1-15-ki idő.

A fenti munkák elvégzéséért kérek 15000 azaz tizenötezer pengőt, 50 kg almát, valamint részemre a munkaidő tartalmára lakást és teljes ellátást és egy munkásom részére 3-4 hétre lakást és ellátást. Ugyancsak kérem a munkám után a forgalmi adónak kifizetését. / Tisztelettel Boksay József / Ungvár, 1943. július hó 9.”

A templom mennyezeti falképeinek átalakítása az árajánlatban foglaltak szerint történt meg. Szarnovszky a falfelületek lemosásával, az 1896-os átfestés eltávolításával kezdte a munkát, amely során igyekezett az eredeti barokk felületekre vigyázni. Boksaynak nagyon tetszett a barokk, még 1756-ból származó látszarchitektúrák festés, amelyet alapvetően megtartottak, de teljesen újrafestettek, több helyen nagymértékű változtatásokat is végezve a kompozíciókon.

A szentélyapszis boltozatának közepén található látszakupolán Dudás Bertalan emlékirata szerint Boksay a következő módosításokat hajtotta végre: „A szentélyben a kupolát ugyancsak felújította, a közepén eltüntette az eredeti felírást: SZVJÁT SZVJÁT SZVJÁT, és helyébe írta: SZENT SZENT SZENT. – A felső párkány felett eredetileg a felső ablaksor mintájára vakablakok voltak festve. Ezek helyett a négy egyházatya festette. A két párkány közé pedig az addigi silány márványutántzat helyett a kerubokat ábrázoló, jellegzetes Boksay-stílusú angyalfejeket festette arany háttérrel.” Egy 1900 körül készült fényképen jól látható, hogy az apszis kupoláját körülvevő medalionokban az egyházatyák mellképei szerepeltek, helyettük Boksay játszadozó puttókat készített.

A hajóban, a diadalív előtti keresztboltozaton az eredeti barokk, festett, épített elemek közé Szűz Mária mennybevetele került (6. kép). A következő boltszakaszban, a központi nagy látszakupolában az Oltáriszentséget imádó két angyallal bővítette az eredeti kompozíciót, Dudás atya szerint azért, „hogy egy kis életet is vigyünk az architektúrába”. A boltozat négy sarkában a gyenge 19. századi festés alatt ugyan megtalálták az eredeti, nagyon sérült barokk falképeket is, de helyettük Boksay új evangélistákat festett (7–8. kép).

5. kép

A két oldalapszisban, a mellékoltárok fölé is új kompozíciók készültek, Dudás atyát idézve: „Ugyancsak ő (ti. Boksay) festette a két kereszthajó párkány fölötti képét: a csodatévő Pócsi Máriához gyógyulásért járuló betegekről, akiket egy bazilita atya irányít. A szemben lévő fülkébe Nagy Szent Bazil vagy Aranyszájú Szent János miséjét (...)” A kegykép fölötti „irányító” bazilita alakjában a helyi hagyomány Dudás atya rejtett portróját véli felfedezni. A másik kép témájával kapcsolatos bizonytalanságot az okozhatta, hogy Boksay ehhez nagyon hasonló módon Ungváron valóban Aranyszájú Szent János miséjét festette meg, Pócsra viszont az árajánlat szerint Nagy Szent Bazil szánta (9. kép).

6. kép

A karzat előtti keresztboltozaton eredetileg egy különleges, perspektivikus ábrázolás volt látható, amelyről egyelőre semmilyen ábrázolást nem ismerünk. Dudás atya így ír róla: „A mennyezetén, a kórus felett és a két oldalbejárati ajtó fölött a két kupolával azonos perspektívájú kép volt látható. A kórus felett egy toronynak a belseje volt ferdén felfestve

7. kép

a torony bejárati nyílásával, mely képzeletben úgy folytatódott a kórus fölötti íven keresztül, hogy a hajó mennyezetén már kívülről látszott a torony barokkos sisakkal, s az ablakán keresztül kitűnt egy kis harang is. Úgy nézett ki, mintha a kórusból egyenesen az ég felé emelkednék a torony. (...) Boksay mégis lefestette a tornyot, mivel semmi templom belsőjéhez illőt nem talált benne. A kórusra Szent Mihály főangyalt, a pócsi templom védőszentjét festette meg a templommal, a hajóban pedig

8. kép

Szent Bazil apoteozisát” (10–11. kép; a 3–11. fotók Gaylhoffer-Kovács Gábor munkái). A Szent Bazil megdicsőülése az előtérben térdelő bazilitákkal – közöttük Szent Jozafáttal – egészül ki. A pócsi falképek kartonra készített vázlatai a család birtokában máig fennmaradtak.

Egy évvel később a szentély oldalfalainak kifestésére is sor került. Dudás atya említi, hogy „Boksay a szentélyt is szerette volna kifesteni, elgondolása is volt rá, egy triptichon, melynek középső képén Szűz Mária

9. kép

lenne az élő monstránia, és kétoldalt valami eucharisztikus szimbólum, mivel a főoltárt, az Eucharisztia trónját környezik. Közöltem Boksayval, hogy Petrasovszky Manót nem hagyhatjuk ki a pócsi templomból. Ő ezt meg is értette, és rezignált róla.” Végül Petrasovszky Manó kapott megbízást 1944-ben.

A kegytemplom berendezésének átalakítására is sor került. A kegyképet az ikonosztáz királyi ajtaja felől az északi mellékoltár átalakításával megformált kegyoltárra kívánták áthelyezni. A Szent Kereszt-oltár átálakításához Boksay 1943-ban két tervet is készített, amelyek alapján a

10. kép

11. kép

kivitelezésre felkért pécsi ferencesek dolgoztak, bár a munka során több részletet módosítottak (12–13. kép, Legeza László felvételei). A kegyképet 1946. szeptember 8-án helyezték át ünnepélyesen ide.

A nyíregyházi szemináriumban maradt fenn egy nagy méretű, a trónon ülő Istenszülőt és a gyermek Jézust liliomokkal és pünkösdi rózsákkal díszített környezetben ábrázoló, olajjal festett vásznonkép, amelynek jobb alsó sarkában Boksay szignója és az 1944-es évszám olvasható. Lakatos Laci bácsi szerint abban az időben felmerült, hogy a pócsi ikonosztázion 1896-ban készült képeit kicserélik, a szóban forgó festmény Boksaynak ehhez készült mintadarabja lett volna (ezt az adatot Ujteleki Zsuzsánka köszönöm; 14. kép, Áment Gellért felvétele). Az ikonosztázion átalakítása a háború miatt elmaradt, a festmény sokáig Dudás Miklós megyéspüspök magánkézében nyert méltó elhelyezést. Boksay sem sejtette, hogy szülőföldje szovjet megszállása után ez a festmény egykori egyházi megrendeléseinek egyik mementójává válik, hiszen az új politikai berendezkedés néhány év múlva a görögkatolikus egyházat felszámolta, katalombalétba kényszerítette, ami lehetetlenné tette a vallásos témájú festészet nyílt megjelenését is. „Családi” használatra azért később is alkotott vallásos témájú műveket, például az említett Szűz Mária-képet 1965-ben újra megfestette.

14. kép

12. kép

13. kép